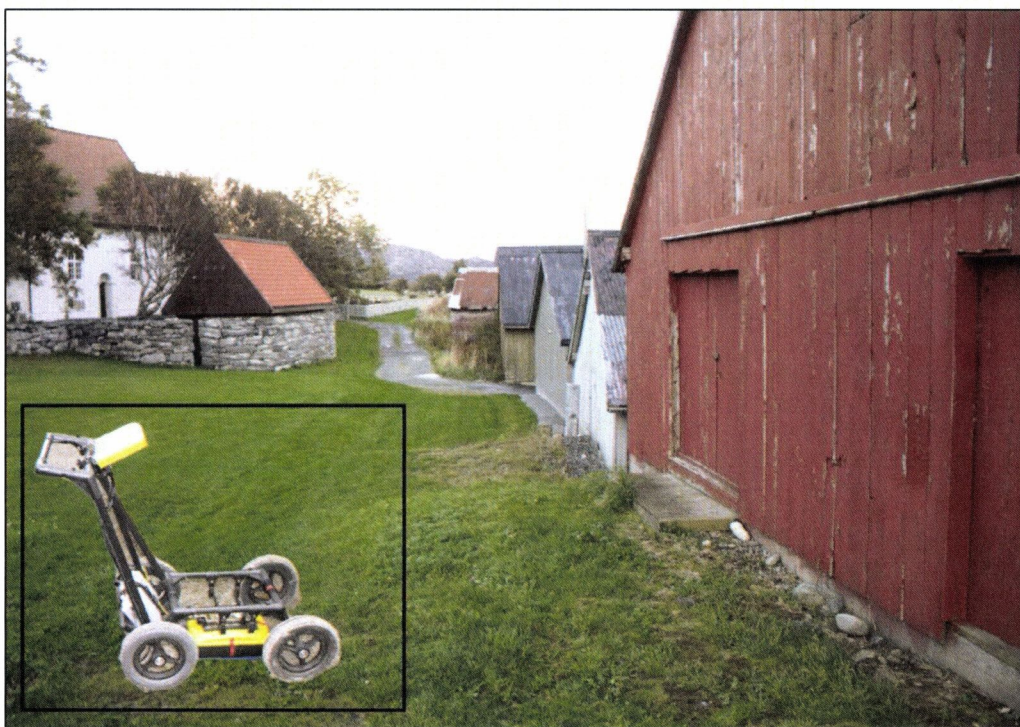

FORPROSJEKT: GEORADARUNDERSØKELSE PÅ GISKE

Prosjektbeskrivelse for fremtidig georadarundersøkelse på Giske,
Giske kommune, Møre og Romsdal

Regin Meyer & Lars Gustavsen

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
 Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo
 Telefon: 23 35 50 00
www.niku.no

Tittel Forprosjekt: georadarundersøkelse på Giske Prosjektbeskrivelse for fremtidig georadarundersøkelse på Giske, Giske kommune, Møre og Romsdal	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 234/2012	Publiseringsdato [Publiseringsdato]
	Prosjektnummer 15620965	Oppdragstidspunkt Nov-des 2012
	Forsidebilde Skriv beskrivelse og fotograf.	
Forfatter(e) Regin Meyer & Lars Gustavsen	Sider Skriv inn antall sider	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling Bygning	

Prosjektleder Regin Meyer
Prosjektmedarbeider(e) Lars Gustavsen
Kvalitetssikrer Skriv her

Oppdragsgiver(e) Riksantikvaren ved Inger-Marie Olsrud

<p>Sammendrag</p> <p>Denne rapporten er skrevet som et forprosjekt til en tenkt georadarundersøkelse på Giske som ligger på Sunnmøret i Møre og Romsdal fylke. Bakgrunnen er en ruin som ble funnet og undersøkt i 1992-94 lengst sør på øya like ved en naustrekke. Ruinen er sannsynligvis fra middelalderen og har trolig sameksistert med Giske kirke som var Giskeættas privat kirke. En mulig tolkning er at dette er restene etter Giskeættas residensanlegg. Ruinen viser murverk omkring to rom men ruinens totale utstrekning er ukjent. Denne rapporten tar for seg forutsetningene og det eksisterende utgangspunktet for en fremtidig georadarundersøkelse. Den gjennomgår tidligere undersøkelser av ruinen, området omkring samt tidligere observasjoner av mulige bygningsfunn. Ut fra dette vurderes og beskrives tre ulike alternativer for et tenkt hovedprosjekt i form av en georadarundersøkelse.</p>
--

Emneord Ruin, middelalderarkeologi, Georadar

Leidulf Mydland, Avdelingsleder

Skriv inn navn på den som godkjenner

Forord

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) ble i oktober 2012 kontaktet av Riksantikvaren ved Inger-Marie Aicher Olsrud angående en ruin på øya Giske i Møre og Romsdal. Ruinen ble registrert i 1992 under arbeid med et båtnaust like sør for middelalderkirken på den samme øya og undersøkt de to påfølgende årene. I den sammenheng ble det påvist middelaldersk murverk etter en bygning men bygningens fullstendige utstrekning samt en eventuell sammenheng med et større anlegg er ukjent. Oppdraget fra Riksantikvaren innbar derfor å utarbeidet et forprosjekt hvor det inngår en prosjektbeskrivelse for en tenkt georadarundersøkelse på Giske. Denne rapporten er en gjennomgang av tidligere undersøkelser og eldre kilder, etterfulgt av forslag til aktuelle undersøkelsesområder med relaterte problemstillinger, samt ulike alternativer til gjennomføring.

Innholdsfortegnelse

1	Bakgrunn og forskningshistorikk for ruinen på Giske	6
1.1	Beliggenhet, forhold og kort historikk.....	6
1.2	Ruinen som ble registrert i 1992	8
1.3	Undersøkelsene i 1993 og 1994	9
1.4	Registrering av Møre og Romsdal fylkeskommune i 2010 og arkeologisk undersøkelse av Bergen Museum i 2011	14
1.5	Kilder og opplysninger fra 1700- og 1800-tallet.....	15
2	Utvalgte felt for georadarundersøkelse	16
2.1	Georadar (GPR - Ground Penetrating Radar)	16
2.2	Generelt om undersøkelsesområdet	17
2.3	Beskrivelse felt 1-3	18
2.4	Felt 1 - Oppsummering.....	19
2.5	Felt 2 - Oppsummering.....	19
2.6	Felt 3 - Oppsummering.....	19
2.7	Alternativ 1 (felt 1)	19
2.8	Alternativ 2 (felt 1-2)	19
2.9	Alternativ 3 (felt 1-3)	19
3	Kilder.....	20

1 Bakgrunn og forskningshistorikk for ruinen på Giske

1.1 Beliggenhet, forhold og kort historikk

Øya Giske ligger like nordvest for Ålesund i Møre og Romsdal fylke. Giske kommune omfatter i dag i tillegg til Giske, øyene Godøya, Valderøya og Vigra, henholdsvis i sør, øst og nord. I tillegg inngår flere mindre ubebodde øyer.

Den følgende prosjektbeskrivelsen har nær tilknytning til en ruin som ble delvis avdekket i 1992-94 lengst sør på øya hvor det i dag er anlagt en molo med småbåthavn. Ruinens mer eksakte plassering er sør for Giske kirke og helt i kant med to båtnaust (G.nr.127, B.nr.22 og B.nr.23) i nausrekken ved strandlinjen. Ruinen er i dag tildekket og ikke synlig.

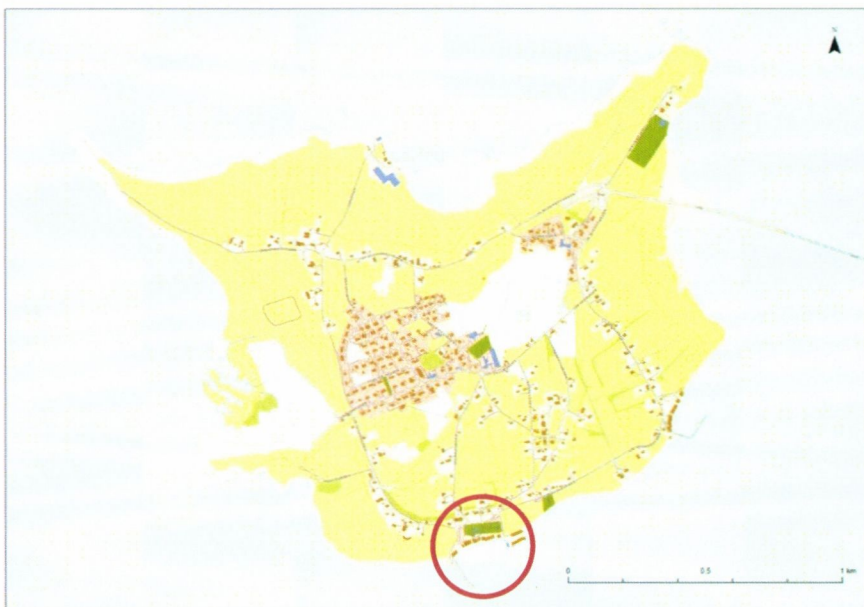

Fig.1 Lokalteten for den omtalte ruinen ligger sør på øya Giske, like sør for en kirke fra middelalderen.

Giske skiller seg ut fra de øvrige øyer og landskap med dens flate topografi samt et utstrakt jordbruksområde. Det er ikke gjennomført detaljerte jordsmonnsanalyser på øya. De geologiske kartene som eksisterer indikerer imidlertid at berggrunnen består av gneis, mens de overliggende løsmassene består av tykke strandavsetninger, dvs. marine strandvaskede sedimenter med mektighet større enn 0,5 m, dannet av bølge- og strømkraft i strandsonen, stedvis som strandvoller. Materialet er ofte rundet og godt sortert. Kornstørrelsen varierer fra sand til blokk, men sand og grus er vanligst. Disse forholdene pleier som regel å være godt egnet til undersøkelser med georadar, da de elektromagnetiske signalene lett trenger gjennom denne massetypen.

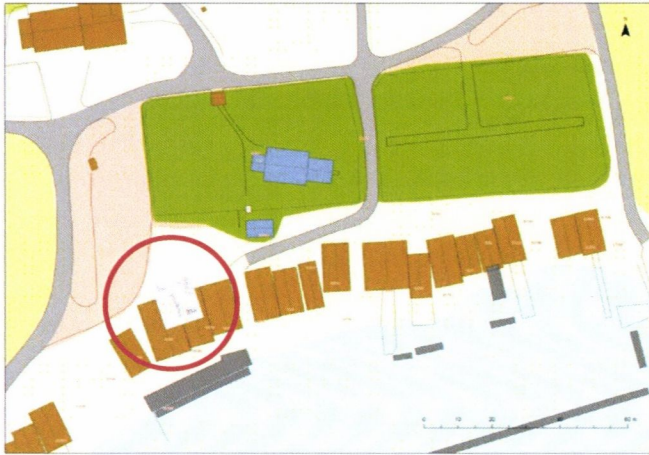

Fig.2 Giske kirke (blå merking) samt ruinen (rød sirkel) som ligger nede ved en naustrekke sør på øya.

Fig.3 Dokumentasjonstegning fra 1994 lagt inn i forhold til eksisterende båtnaust.

Giske har vært et viktig maktsenter i både forhistorisk tid og middelalder for regionen. Særlig kjente kulturminner er Mjeltehaugen (bronsealder) samt Giske kirke (middelalder). Sistnevnte ble bygget på 1100-tallet og kan knyttes til bygghyttemiljøet i Bergen på den tiden. Når det gjelder den omtalte ruinen på Giske så anses den å ha tilknytning til kirken, noe denne rapporten tar for seg senere.

Giske som maktsete kan følges tilbake til Ragnvald Mørejarl som var jarl under Harald Hårfagre. Hans etterfølgere kalles gjerne Mørejarlsætten (ca.890-940). Særlig kjent er Ragnvalds sønner Torv-Einar som ble jarl på Orknøyene samt den sagnomsuste Gange-Rolv som skal ha blitt jarl i Normandie.

Arnugeætten trer frem fra slutten av 900-tallet og det er da usikkert hva som da hadde hendt med Mørejalsætten. Arnugeætten (også kalt Arnmødlingenen samt Arnungene) knyttes gjerne til Finvid som skal ha blitt funnet i et ørnerede (Arn=Ørn). Blant hans etterfølgere nevnes Arnmod som var med å kjempe i slaget ved Hjørungavåg, samt sønnen Arne som var lendmann og ikke minst Kalv Arnesson som kjempet mot Olav Haraldsson på Stiklestad i 1030 (Øvrelid 1994:57-68).

Giske kirke er reist som privatkirke for Giskeætta (Arnungætta) på 1100-tallet, men ættas residens på øya er mindre kjent. I restene som finnes igjen av Magnus Lagabøtes saga kan man imidlertid lese at

gården der brente trolig i 1264: «Da kong Magnus lå i Steinvågen, så folk en ildebrann til havs. Kongen sa at de skulle fare dit ut. Han sa at det ikke sømnet seg at folk holdt seg i ro og ikke for av sted for å berge garden eller folket, om det trengtes. Jon Tviskaven var fehirde på skipet, han drog av gårde sammen med to menn fra de fleste halvrom, men de hadde dårlig bøl. De greide å berge den nye garden som Nikolas hadde latt bygge, men den gamle brant. Jon og mennene hans drog da tilbake etter at de hadde vært til hjelp for Giske-mennene. (Magnus Lagabøtes saga 1979:253). Kilden sier ingenting om hverken gardens utforming, byggeteknikk eller størrelse.

I 1264, samme år som brannen, dør Giskeætta ut på mannsiden med Nikolas Petersson som trolig er samme Nikolas nevnt i sagakilden og på kvinnesiden går den ut med Magrete Nikolaus-datter i 1307.

1.2 Ruinen som ble registrert i 1992

I 1992 ble det ved naustrekkeen sør for Giske kirke funnet levninger etter en murbygning som senere ble tolket å være fra middelalderen. Bakgrunnen for oppdagelsen var at det lokalt ble utført graving for nytt fundament til et av naustene samt arbeid med å senke gulvet innenfor. Oppdagelsen medførte arkeologiske feltarbeid i de etterfølgende sommersesongene i 1993 og 1994.

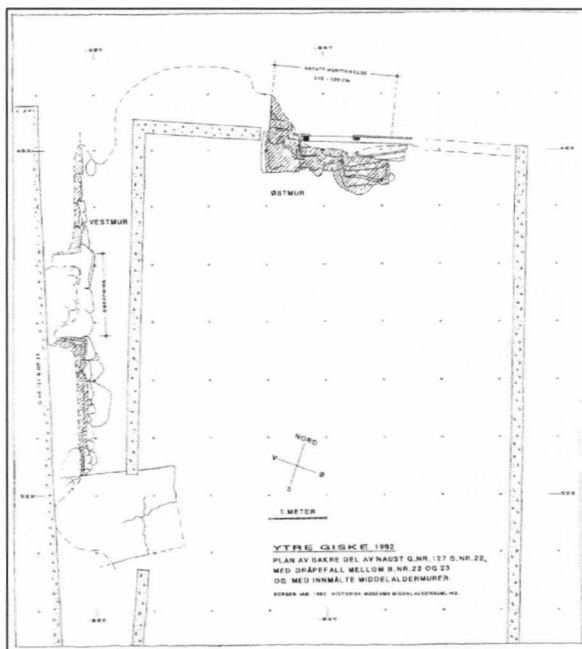

Fig.4 Plantegning fra 1992 som viser mur 1 i gavlveggen på naustet samt mur 2 som ble funnet mellom det omtalte naustet og nabonaustet.

Det omtalte naustet har gnr.127\bnr.22, med retningsangivelse 60m SSV for Giske kirke og Ragnar Giske opplyses som eier. Eieren holdt å støpe ny mur under eldre trevegger da funnet ble gjort. Tidligere hadde gulvet inne i naustet blitt senket med 1 meter. Naustets alder var ukjent, men et naust med samme plassering og størrelse er tegnet inn på et kart fra 1895¹. Arkeolog Helge Sørheim, som da jobbet ved Sunnmøre Museum, befarte lokaliteten 04.09.92. Han rensket da frem en mur

¹ Indre Gidske (Arkiv XIII/1169).

(som han kalte mur 1)², samt skisset denne med tilhørende snitt. Muren skal ha blitt avdekket i bakveggen på naustet, med retning parallelt til naustets lengderetning og vinkelrett på stranden. Man hadde da anlagt en trapp på denne muren som gikk fra en dør i naustets bakvegg og ned til naustets gulv (se fig.4). Murens dimensjoner angis som 1,6m høy og 2,2m bred. Under den nevnte gravingen skal det også ha blitt tatt ut masser fra naustet samt noen få steiner, bl.a. en marmorstein³ (Rapport 13.11.92).

Dagen etter traff man på enda en mur (kalt mur 2) som gikk parallelt med den første med beliggenhet mellom det omtalte naustet og naustet ved siden av på vestsiden (altså mellom naustene med bnr.22 og bnr.23). Dette nabonaustet blir opplyst å ha blitt bygget omtrent 70 år tidligere (dvs. omkring år 1922) og ble da fundamentert med den ene veggen direkte på den middelalderse parallellmuren (mur 2). Da Sørheim undersøkte lagene i jordsnittene opplyses det at han traff på 2 teglsteiner av «middelaldertypen»⁴ i fyllmassene. Det ble også tatt en mørtelprøve av den første muren (mur 1) uten at dette virker å ha blitt analysert (ibid).

I september samme år reiste Egil Reimers og Arne Larsen ved middelaldersamlingen/Historisk Museum i Bergen, til Giske for å dokumentere murrestene samt vurdere om det videre arbeidet med naustet skulle fortsette. En del av støpingen for naustveggen hadde da med tillatelse blitt utført fram til ca. 40 cm fra murlevningene. Deres dokumentasjonstegning fra 1992 (fig.4) viser hva som var situasjonen på dette tidspunktet. Deres observasjoner og dokumentasjon bekrefter Sørheims rapport, men det nevnes også at den opprinnelige bredden på mur 2 i vest var blitt ødelagt i forbindelse med oppføringen av nabonaustet. Støpingen med tilknyttet graving ble fullført under oppsyn av Larsen. Det skulle også anlegges ny trapp som etter enighet ikke ville berøre den gamle muren (Larsen 05.11.92). Når det gjaldt vestmuren skulle grøften her etter anbefaling fylles med siporex⁵ avfall for å hindre utglidninger.

Uten å si det helt sikkert antydte Larsen og Reimers at murlevningen var middelalderisk ut fra piningen i murverket, samt at begge murene trolig tilhørte det samme anlegget. De anså det videre som nærliggende at Giskeætten hadde vært byggherre bak oppføringen ut fra den nære beliggenheten til kirken (Larsen 05.11.92).

1.3 Undersøkelsene i 1993 og 1994

Sommeren 1993 var Larsen og Reimers tilbake på Giske sammen med studentene Gro Anita Bårdseth og Silje Opdahl ved Universitetet i Oslo. Det ble da utført en utgravning i tidsrommet 19.07.93-06.08.93 med målsetning å se utstrekningen på murverket, samt en eventuell sammenheng mellom mur 1 i øst og mur 2 i vest. Man ønsket også å se etter rester etter middelalderbebyggelse i et avgrenset område mellom naustene og kirkegården. Dette området ble delt opp i ruter angitt som U5, U6, V5 og V6 med en total utstrekning på 180kvm. Feltarbeidet ble utført som en flategraving delvis med maskin og delvis manuelt etter laginndelinger i den grad det var mulig (Larsen 18.12.93).

² Mur 1 og mur 2, senere også kalt østmuren og vestmuren.

³ Det er uvisst om dette var kvader eller annen huggen stein.

⁴ Trolig med dimensjonene 29 x 13 x 9cm (+- 1,5cm), noe som er vanlig for middelaldertegl.

⁵ Betong med lufteporer.

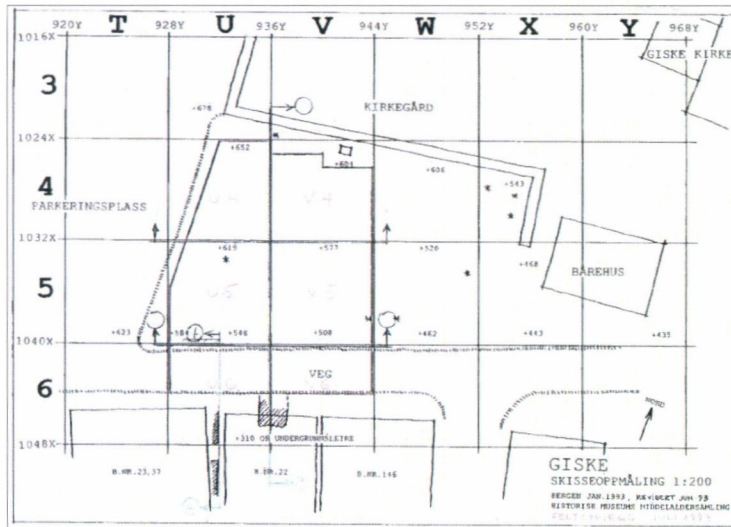

Fig.5 Larsen og Reimers rutenett over området mellom naustrekken i sør og kirkegården i nord.

Fig.6 Fotodokumentasjon av steinbroleggingen og hellegangen som ble funnet i 1993.

I V5, nordre del, fant man under torvlaget en kuppelsteinsbrolegging og en hellegang som kronologisk sett var samtidige (fig.6). Dette stammer trolig fra en steinsatt gårdsplass. Angående utstrekningen så bemerker Larsen at både broleggingen og hellegangen: «...fortsetter inn under gressbakken mot nord. Og begge deler har mest sannsynlig hatt en videre utstrekning mot sør enn den som fremgår av vår dokumentasjon.» Under kuppelsteinene og hellegangen ble det truffet på et brannlag som følgelig må være eldre. Det ble også truffet på et «område med større stein» i rutene V5, V6 og U 6⁶ (fig.5), men det var ikke mulig å påvise noe slags system i steinenes plassering (ibid).

⁶ Det vises til plantegninger som ikke har vært mulig å oppdrive.

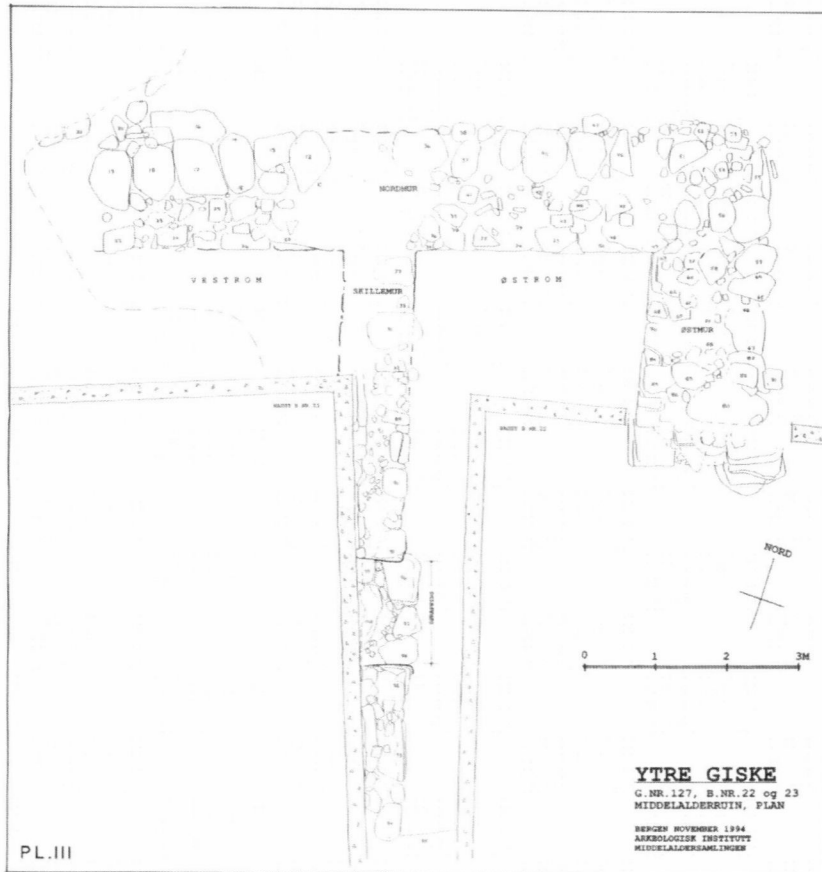

Fig.7 Plantegning over samtlige tre murer etter endt graving i 1994.

Den videre gravingen samme sesong fokuserte på å avklare forholdet mellom østmuren (mur 1) og vestmuren (mur 2) nede ved båtnaustene. Etter å ha gravet seg gjennom fyllingen for veien som da gikk like nord for naustrekka (i dag fjernet, se skisseoppmåling\fig.5), kom man ned på fortsettelsen av østmuren samt et tidligere ukjent murverk som ble kalt nordmuren. Denne hadde øst-vest orientering og var murt i forband med østmuren som den også dannet et nordøstre hjørne med.

Når det gjelder murverkskarakteren til disse murene så beskrives det som at det indre murlivet hadde «blankmur», mens de på yttersiden hadde « uregelmessig oppmurt bakmur». Forklaringen på dette henger sammen med at murene er oppført inntil «en naturlig eller utgravd terrengkant» som ikke har vært synlig.⁷ Dette forholder seg annerledes enn det indre murlivet som har visflater og beskrives med pinningstein mellom større steiner «som er lite tilhøgd og til dels sterkt merket av brann». Når det gjelder vestmuren så er begge murliv oppført med blankmur. I samtlige murer skal det ha blitt brukt kalk som bindemiddel, og på de indre murlivene var det spor etter murpuss («...det ser ut som om murene er blitt slemmet») (ibid). Murkarakteren går altså igjen på samtlige tre murer og har trekk som er typisk for slutten av 1100-tallet og 1200-tallet (Larsen 1994:282).

Sammen så har disse murene avgrenset to rom, kalt østrommet og vestrommet. Ingen av dem har imidlertid sin opprinnelige avgrensning bevart i syd og utstrekningen i denne retningen er derfor utvist. Vestmuren har hatt en 1,5 meter bred døråpning som har forbundet rommene. Det har vært

⁷ Også kalt bakkemurer.

kuppelsteinsdekke både i østrommet og i døråpningen⁸ som begge lå i samme nivå. Kuppelsteinsdekket lå imidlertid i avrettingssand over dørhellene og tilhører derfor et sekundært gulvnivå. Under dette lå det et brannlag som representerer det primære gulvet. Mens østrommet har sin avgrensning i øst, nord og vest, et det uvisst hvor langt vestrommet fortsetter mot vest.

Fig.8 Dokumentasjonsfoto av østrommets kuppelsteinsgulv samt indre nordøstre hjørne.

C14-prøver fra en «stripe» kull og akse i massene som var i østrommet viste datering til 1760-1860. Det finnes imidlertid ikke noen kjente branner i denne periode ut fra skriftlige kilder. Dateringen ligger også et stykke fra en kjent storbrannen i 1611 som tok hele bebyggelsen på øya. Larsen kobler dette likevel sammen ut fra slutningen: «På bakgrunn av generelle usikkerheter ved 14Cdateringer, kan man ikke helt se bort fra at brannflekkene spredt rundt i feltet, og inne i østrommet, representerer storbrannen i 1611.» Denne brannen kaller han for brann 1.

I feltet nord for naustrekken ble det truffet på det som omtales som større og mindre brannlagsflekker. Forholdet mellom disse er ikke entydig, men Larsen mener ut fra likhet i nivåer og utstrekning at det dreier seg om et brannsjikt som resultat av en og samme brann.

I nordre feltkant av rute U5 forteller Larsen imidlertid om et brannlag og rester av en bjelke, hvor prøver av den siste viser helt andre dateringer nemlig tidsrommet 970-1145 e.Kr. Han viser da også til dateringer som viser at det brannlaget i døråpningen samt det brente gulvet i bygningen stammer fra perioden 1160-1290 e.Kr. En annen C14 datering fra samme brannlag viser 1000-1160 e.Kr. Sammen kan disse dateringene vise til at gulvet i døråpningen er laget av tre som ble hugget i perioden 1000-1290 e.Kr.

⁸ Kuppelsteinsdekket lå i avrettingssand over dørhellene.

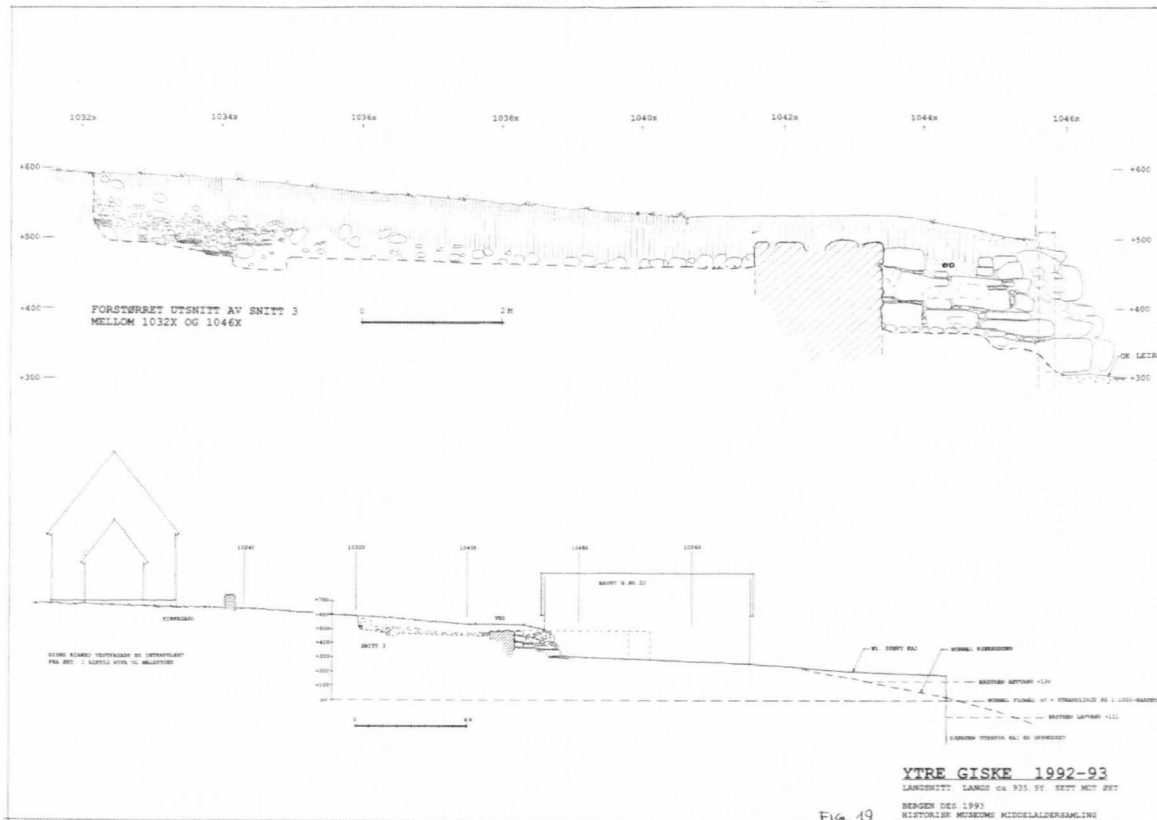

Fig.9 Langsnitt sett mot øst.

Larsen stiller spørsmålet om brannlaget i nord utenfor bygningen, de dypeste brannlagene i lengdeprofilen samt brannlaget i døråpningen representerer en eller to branner. Dateringene strekker seg fra 970 til 1290 e.kr. Larsens endelige konklusjon er imidlertid at: «Innenfor denne ramma er det imidlertid kronologiske overlappinger som gjør det sannsynlig at vi har å gjøre med bare en brann. Og denne brannen er alt betegnet som brann 2.» (ibid:11).

Larsen konkluderer videre med at «brannlags-bebyggelsen» (dvs. den brente syllstokken) utenfor steinbygningen samt selve steinbygningen er samtidige. Ved undersøkelsene ble det ikke gravd til underkant av kulturlagene, med unntak av et prøvestikk 1m øst for østmuren. Dette gikk ned til undergrunnsleira og viste kulturlaget var vel 0,5 meter tykt.

Avslutningsvis oppsummerer Larsen at bygningen har hatt to bruksfaser: «Den første sluttet med en brann tidlig i middelalderen. Etter brannen ble det på det brente eller brannskadde gulvet lagt sand som et underlag for et kuppelsteinsgulv. Kull og andre brannrester i massene som ble fjernet over kuppelsteinsgulvet, kan tyde på at også den andre bruksfasen ble avsluttet ved en brann. Tidspunktet for denne brannen er vi ikke sikre på, men man kan i denne sammenhengen ikke se bort fra den historisk kjente brannen i 1611.» Angående området nord for bygningen: «...mener vi å ha funnet brente rester og brannspor etter bebyggelse som var i bruk samtidig med steinbygningen.» I et større perspektiv har altså kirken, steinbygningen ved sjøen og en trehusbebyggelse anlagt i mellom disse hørt sammen i en periode under middelalderen.

Senere, i en artikkel av Larsen og Reimers, er det særlig dateringen 1160-1264 e.Kr. trekkes frem hvor det knyttes til nettopp opplysningene i Magnus Håkonssons Saga om brannen som skal ha funnet sted i 1264 (Larsen 1994:288-289).

1.4 Registrering av Møre og Romsdal fylkeskommune i 2010 og arkeologisk undersøkelse av Bergen Museum i 2011

I sammenheng med godkjent anleggelse av vann- og avløpsledning fra Giske vest til Giske syd⁹, skulle det etableres en slamavskiller ved sjøen syd på øya våren 2010. Dette skulle senere lede til både arkeologisk registrering og undersøkelse i områder vest og øst for ruinen. Utgangspunktet var at tiltaket ble iverksatt uten arkeolog til stedet og uten at inngrepet var klarert med tanke på automatisk fredede kulturminner i området, trolig på grunn av en intern rutinesvikt. Arbeidet ble senere stoppet av fylkeskommunen og eksponerte kulturminner ble dokumentert av arkeolog Heidi Haugene i mai samme år etterfulgt av et periodevis registreringsarbeid i løpet av juni til september. Etter registreringens bekreftelse på at inngrepet var i konflikt med automatisk fredede kulturminner ble det gitt dispensasjon fra Riksantikvaren for å gjennomføre en arkeologisk undersøkelse av Bergen museum. Denne undersøkelsen ble utført 26.04-10.05.11 (Haugene udatert\Hatling2012).

Da arkeolog fra fylket først ankom området våren 2010 ble det påvist 10 strukturer som lå oppe i dagen øst for Giske kirke. Disse strukturer omfattet hovedsakelig ildsted, steinpakning, kokegroper og stolpehull. I området vest for Giske kirke ble det åpnet 4 sjakter i trase for vannledning og ytterligere 7 sjakter ble gravet og overvåket av Haugene sørøst ved sjøen og vestover. Arkeologiske funn i disse sjaktene innebar beinfragmenter fra dyr og et keramikkfragment fra romersk jernalder\folkevandringstid. I tillegg ble det i omrodede partier funnet nyere tids funnmateriale som tegl¹⁰, krittpipefragmenter, og porselen. Tilgjengelige dateringsresultater av forskjellige beinfunn viste 660-880 AD. I et område hvor det skulle anlegges pumpestasjon, enda lengre vest ble det funnet brynesteiner. Noen av sjaktene hadde også fravær av funn (Haugane udatert\2010:5-25). I Haugenes rapport er det ikke dokumentert bygningslevninger, fundamentrester eller spesifikke middelalderfunn som kan knyttes til muranlegget sør for Giske kirke.

Bergen museums undersøkelse i perioden 26.04.11-10.05.11 hadde Asle Bruen Olsen som prosjektleder og Stian Hatling som feltleder (Hatling 2012). Undersøkelsen tok for seg to felt sydvest for Giske kirke og et felt øst for kirken ut fra resultatene fra registreringen. Det ble gjennomført maskinell flateavdekking gjennom torv og matjord ned kulturlag, funn og sterile lag. I felt 1 ble det funnet en stor mengde dyrebein bl.a. ved en beinmødding, hvor disse i hovedsak var forhistoriske. I felt 2 ble det identifisert kokegroper, ildanlegg samt et ovnsanlegg. Radiokarbonprøver daterte sistnevnte til overgangen vikingtid\tidlig middelalder. En av kokegropene ble datert til folkevandringstid. Det ble også gravet et snitt gjennom dyrkingslag hvor to av seks lag kunne dateres til høymiddelalderen (AD 1300-1410 og AD 1280-1320). I felt 2 ble det også funnet en steinpakning som skilte seg ut. I rapporten står det: «Hva disse steinene representerer er usikkert. Det kan være et resultat av morderne forstyrrelser, men det er heller ikke umulig at de er rester etter et førreformatorisk fundament.(ibid:17). Dybden og den fullstendige utstrekningen på steinpakningen virker ikke å være undersøkt. I felt 3 ble det gravet nok en dyrkingsprofil som viste 5 lag. Øvre del av

⁹ Godkjent av Giske kommunestyre 16.06.09.

¹⁰ Type tegl spesifiseres ikke.

et lag viste datering til høymiddelalder (AD 1200-1270), mens øvrige dateringer i profilen holdt seg innen merovingertid og vikingetid (ibid:20-21).

Flere av funnene kan altså knyttes til fangst-, fiske- og gårdsdrift i perioder hvor både Mørejarlsætta og Arnungætta eksisterte. Imidlertid er det ingen av funnene som kan knyttes direkte til ruinen sør for kirken, men trolig kan noen av dyrkingslagene sammenfalle med anleggets eksistenstid. Rent bygningsmessig er det ikke funnet murverk eller fundament av samme slag som ruinen. Det er heller ikke dokumentert funn av kalkmørtel eller stein med kalkspor som kan stamme fra en bygning. Rapportene forteller om enkelte forekomster av tegl, men ikke hvor vidt teglen er av middelaldersk type. Imidlertid kan den omtalte steinpakningen i felt 2 muligens være en fundamentsrest og må tas i betraktning ved en fremtidig georadarundersøkelse.

1.5 Kilder og opplysninger fra 1700- og 1800-tallet

At det har eksistert levninger etter eldre murbygninger i området sør og vest for Giske kirke fremgår ikke bare Larsen og Reimers undersøkelse, men også av skriftlige opplysninger fra 1700- og 1800-tallet. Blant annet har det eksistert en muntlig tradisjon om at synlige murverksrester på denne tiden kunne tilskrives et gammelt kloster.

Hans Strøm nevner i «Fysisk og Oekonomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens Stift i Norge» fra 1762-1766: «Den gamle Hovedgaards-bygning, som har staaet imellem Gidske-Kirke og Gidske-Kloster, er længe siden afbrudt og anvendt til Bønder-Huuse, saa at nu om stunder intet deraf sees uden nogle Levninger af Grundmuurede Kieldere» (Larsen 1994:284-285).

Om klosteret forteller han videre om et hull som ble kalt «Closter-hullet» hvor man kunne se restene etter åpningen til en underjordisk gang som gikk i retning av høyden ovenfor gården samt at den hadde vært «belagt med Steen».

En henvisning til et kloster med synlige bygningslevninger er dessuten nevnt av Lorentz Dietrich Klüwer i 1823:

«Af Giskøe Kloster findes endnu Fundamentet af en 100 Alen lang og 50 Alen bred Muur, hvoraf oppløies aarlig Stene, som ere saa fest sammenbundne med Kalk, at de ei kunne skilles ad. I mellem dette Sted og Kirken, hvor Giskøe Gaard fordem har staaet findes en plads af 100 Alen i Firkant, meget ordentlig og smukt brolagt med Kampestene.» (ibid:286).

Christian C. A. Lange, som bl.a. gav ut en oversikt over klostre i «De Norske Klostres Historie i middelalderen», er skeptisk til tradisjonen om at det skal ha vært et kloster på Giske ettersom et slikt ikke er nevnt i kildene (ibid:286).

Peder Fylling som bl.a. dokumenterte folkeminner og nedtegnet lokalhistorie på Sunnmøre, viet sin oppmerksomhet til Giske i forbindelse med registreringsarbeid og mindre undersøkelse i 1858 samt senere tolkninger i 1883. Han avviser klosterteorien og har mer tro på at levningene stammer etter en høvdingehall med et omliggende forsvarsanlegg.

«Langt sandsynligere forekommer det mig at antage at hint Hul er Ruiner efter en Kjælder under en Høvdingehal, som her i gamle dage har staaet.»

«..et af Sten og Torv eller af Tømmerværk om Hallen om given Befæstning til Beskyttelse for denne for Fiendehaand.» (ibid:286).

Han korrigerer dessuten på Strøms opplysninger om en underjordisk gang ut fra lokale opplysninger (fra en gammel mann) om at denne gikk i sør eller sørvestlig retning fra klosterhullet, samt at det skulle ha blitt truffet på rester av en grunnmur murt med grusblandet kalk.

Arne Larsen og Egill Reimers konkluderer i artikkel fra 1994 at 1700- og 1800-talls opplysningene er for upresise til å identifisere de arkeologisk utgravde murene. De påpeker likevel at tidligere opplysninger viser til at tidligere murverksfunn og observasjoner i hovedsak må stamme fra området vest for kirken (ibid:288).

I en sammenfatning av opplysninger og kart henholdsvis fra 1867 og 1895, har de markert av et område hvor det er sannsynlig at murverksobservasjonene har vært samt hvor det kan være potensiale for nye funn (fig.10). Mye kan også være fjernet i forbindelse med anleggelse av ny parkeringsplass like vest for kirkegården.

Fig.10 Larsen og Reimers kartmontasje med stående bygninger i blått og eldre bygninger gjengitt kart fra 1867 og 1895 i rødt (Larsen 1994:288). De innfelte rutene inngår i forslag til undersøkelsesområder.(Jvf. fig.11).

2 Utvalgte felt for georadarundersøkelse

2.1 Georadar (GPR - Ground Penetrating Radar)

Georadar er en variant av vanlig radar, hvor høyfrekvente radiobølger sendes ned i jordsmonnet. Bølgene reflekteres i forskjellige strata og tiden det tar for signalet fra det sendes ut til det returneres til instrumentet vil kunne gi en indikasjon på lagets dybde. Retursignalet vil også ha forskjellig

signatur ettersom Georadar brukes helst til å finne solide strukturer slik som murvegger og hardpakkede overflater, samt hulrom. Erfaringsmessig kan radaren også finne større nedgravninger, slik som store stolpehull, kokegroper og fundamenteringsgrøfter. Undersøkelsene gjennomføres med en georadar som dras eller dyttes over et rutenett i undersøkelsesområdet. Instrumentene består som regel av enkeltkanalsradarer, men flerkanalsinstrumenter, hvor flere radarer er montert på en skinne begynner så smått å bli vanlig. Vanligere blir det også at disse instrumentene kan trekkes etter terrenggående kjøretøy og at målingene kan plottes ved hjelp av GPS eller totalstasjon. Resultatene fra en georadarundersøkelse kan presenteres enten som horisontale plantegninger, vertikale profiler eller som tredimensjonale plot (NIKU Faktaark Arkeologisk Geofysikk).

2.2 Generelt om undersøkelsesområdet

Erfaringsmessig er det mulig å undersøke mellom 2000-2500m² per dag ved hjelp av et enkeltkanalssystem. Dette forutsetter imidlertid at undersøkelsesområdene er flate, regulært utformede og uten vesentlige hindringer. Et ideelt undersøkelsesområde er derfor rektangulært, flatt og dekket av kort gress eller asfalt. Dersom områdene er oppstykket eller irregulært utformet, vil man bruke tid på å sette ut nøyaktige rutenett og rettesnorer, og man vil bli tvunget til å flytte rutenett og snorer med jevne mellomrom. Undersøkelsesområdet vest og sør for Giske kirke har en nokså irregulær form. Kirkegårdsmuren danner en rett vinkel i sørvest og den sydlige kirkegårdsmuren synes velegnet som baselinje. Det tidligere påviste murverket ligger imidlertid tett opptil naustene i sør, og disses plassering gjør at den sydlige avgrensningen av undersøkelsesområdet blir uregelmessig. Dette gjør igjen at en må beregne ekstra tid til flytting og reetablering av rutenett og rettesnorer under feltarbeidets gang.

Fig.11 De omtalte feltene 1-3 med antall m² i de respektive delrutene.

2.3 Beskrivelse felt 1-3

Undersøkellesområdene ved Giske kirke ligger vest og sør for dagens kirkegårdsmur. Felt 1 måler ca. 2284m² og strekker seg fra parkeringsplassen i vest mot kirkegårdsutvidelsen i øst. Det dekker således arealet mellom den sydligste kirkegårdsmuren og naustene. Ved de arkeologiske utgravningene på begynnelsen av 1990-tallet ble det, like nord for dagens naust, påvist en rekke murverk like under gresstorva. Murverket ble imidlertid bare delvis gravd ut, og dets fulle utstrekning er per i dag ukjent. Ut fra plantegningene fra den arkeologiske utgravningen er det tydelig at murverket fortsetter i retning sørvest. Undersøkellesområdet er derfor etablert slik at både den utgravde delen av murverket og dets fortsettelse dekkes. Dersom murverket, eller deler av dette, fremdeles er bevart mot vest, bør det kunne påvises ved hjelp av geofysiske metoder. I tillegg er undersøkellesområdet utvidet i nordlig og østlig retning fra dette murverket, slik at eventuelle andre murrester eller arkeologiske strukturer som kan en forbindelse med dette kan spores. I den vestre delen består undersøkellesområdet av en asfaltert flate. Sør for kirkegårdsområdet består flaten av en gressdekket flate som krysses av det som sannsynligvis er en grusvei. Det er ikke kjent om denne gressflaten skjøttes, men det antas at den består av grovt gress med innslag av gresstuer. Terrenget innenfor undersøkellesområdet er etter all sannsynlighet nokså flatt, og det ser ikke ut til å være større hindringer innenfor området. Det antas derfor at overflaten vil være godt egnet til å gjennomføre en undersøkelse ved hjelp av georadar. I og med at murverket synes å være gravd ned i sandholdige masser, antas det at den geofysiske kontrasten mellom murene og jordsmonnet rundt er såpass stor at det lar seg gjøre å spore de gjenværende delene av murverket. Dette fordrer imidlertid selvsagt at murverket er bevart under bakkenivå. Under utgravningene på 90-tallet ble kun en mindre del av murene avdekket, og i følge arkeologene fortsatte de «...i ukjent lengde inn under parkeringsplassen mot vest» og de antar at bygningsrester er bevart «...under naustet mot vest...og under parkeringsplassen».

Felt 2 måler ca. 4150m² og ligger vest for kirkens parkeringsplass. Området avgrenses av en vei mot nord og øst, og av stranda mot sør. I følge en kartanalyse gjennomført av Larsen og Reimers (1994, s. 288), skal det innenfor dette området ha ligget en rekke gamle hus, som ble revet i forbindelse med utskiftingen i forrige århundre (fig.10). Dette er også området hvor det tidligere skal ha vært påvist ruiner etter Giskeættas mulige hovedbygninger og «kloster», en steinbrolagt plass med hellegang og rester etter forsvarsverker. Potensialet for å finne rester av disse levningene avhenger selvsagt av om de fremdeles er bevart i undergrunnen. Dersom murverket fremdeles ligger under bakken, antas det at de geofysiske egenskapene i murverket vil ha en så stor kontrast mot det omkringliggende jordsmonnet at det vil kunne detekteres ved hjelp av geofysiske metoder. Dersom det har blitt pløyd kraftig i området og murrestene har blitt fullstendig fjernet, er det lite sannsynlig at eventuelle grøfter vil kunne spores, selv om mulighetene fremdeles er der.

Felt 2 består etter all sannsynlighet av engmark med kort til halvlangt gress. Området er relativt flatt og uten større hindringer. På grunn av at området har en relativt enkel geometrisk form, anser vi at flytting og reetablering av rutenettet ikke kommer til å bli et problem. Rutenettet kan her raskt settes ut ved hjelp av GPS eller totalstasjon, noe som sparer mye tid. Ut fra disse faktorene anslår vi at tidsbruken i felt vil være tilsvarende det for felt 1, altså ca. 2 dager.

Felt 3 måler ca. 14 600m², ligger vest for felt 2, og er en fortsettelse av dette. Det er ikke påvist arkeologiske levninger innenfor dette området som kan settes i forbindelse med de middelalderse bygningsrestene og kirken, men området er inkludert ettersom det vil gi en mulighet til å

komplementere eventuelle funn rundt kirken. Det er tidligere gjennomført arkeologiske undersøkelser som har påvist forhistoriske strukturer

2.4 Felt 1 - Oppsummering

Muligheter for funn:

- 1) Fortsettelse av murbygning mot vest
- 2) Fortsettelse av steinbrolagt plass med hellegang
- 3) Kjeller? («underjordisk gang»)

Anslått tidsbruk i felt: 2dager

2.5 Felt 2 - Oppsummering

Muligheter for funn:

- 1) Avgrensning av anlegget i form av ringmur, bygningsfløy eller innhengning.
- 2) Trehusbebyggelse
- 3) Steinbrolagt gårdsplass
- 4) Eventuelle forhistoriske strukturer som kan være med på å kaste lys over stedets historiske utvikling.

Anslått tidsbruk i felt: 2 dager

2.6 Felt 3 - Oppsummering

Muligheter for funn:

- 1) Eventuelle middelalderske levninger som kan settes i forbindelse med murbygningen og de ytre delene av anlegget.
- 2) Eventuelle forhistoriske strukturer som kan være med på å kaste lys over stedets historiske utvikling.

Anslått tidsbruk i felt: 6 dager

2.7 Alternativ 1 (felt 1)

Feltarbeid: 8 dagsverk (2 personer: 2 dager reise + 2 dager i felt)

Etterarbeid: 6 dagsverk (Prosessering, analyse, tolkning, rapport)

2.8 Alternativ 2 (felt 1-2)

Feltarbeid: 12 dagsverk (2 personer: 2 dager reise + 4 dager i felt)

Etterarbeid: 8 dagsverk (Prosessering, analyse, tolkning, rapport)

2.9 Alternativ 3 (felt 1-3)

Feltarbeid: 24 dagsverk (2 personer: 2 dager reise + 10 dager i felt)

Etterarbeid: 10 dagsverk (Prosessering, analyse, tolkning, rapport)

3 Kilder

Upubliserte kilder:

Rapport om funn av steinmur ved Giske kapell, Giske K. Møre og Romsdal. Helge Sørheim 13.11.92.

Innberetning om utgravningene på Ytre Giske gnr. 127, bnr.22 og 23, 01.08-12.08. 1994 av Arne Larsen

Innberetning om utgravningene på Ytre Giske gnr. 127, bnr.22 og 23, Giske kommune, Møre og Romsdal, 19 juli - 06 august -93 av Arne Larsen

01.08-12.08. 1994 av Arne Larsen

Innberetning om registrering. Møre og Romsdal fylke. Kulturavdelinga. Innberetning v/ Heidi A Haugene. (udatert)

Arkeologiske undersøkelser ved kabeltrasè, gnr.127, bnr.2 og 23, Giske k., Møre og Romsdal. Arkeologisk rapport ved Stian Hatling. Universitetet i Bergen. Bergen Museum. Seksjon for ytre kulturminnevern. 2012

NIKU Faktaark Arkeologisk Geofysikk

Publiserte kilder:

Arne J. Larsen & E. Reimers. 1994 De nyoppdagede middelaldermurene på Giske: har man funnet hovedsetet til Giskeætta? I balansepunktet Sunnmøres Eldste Historie 800-1660. (Red. Stein Uglevik Larsen og Jarle Sulebust) Sunnmørsposten Forlag.

Øvrelid, Arne 1994 Stormenn og ætter på Sunnmøre fra sagatiden. I balansepunktet: Sunnmøres eldste historie ca.800-1660.

Magnus Lagabøtes saga i serien Norges kongesagaer, vol.4. Oversettelse Finn Hødnebo. Gyldedal Norsk Forlag. Oslo. 1979.

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport 234/2012

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 934 66 230

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 922 89 252

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 25
7013 TRONDHEIM
Telefon: 922 66 779 /
405 50 126

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00